

AFGANİSTAN ÖZBEK AĞIZLARINDA KULLANILAN ZARF-FİİL EKLERİ

Yrd. Doç Dr. Savaş ŞAHİN*

ÖZ: Türkçenin ilk yazılı metinlerinde kullanılan zarf-fiil ekleri, Türkçenin tarihi dönemlerinde süreç içerisinde fonetik, morfolojik veya semantik olarak değişikliklere uğramış, bir kısmı günümüze kadar ulaşmış, bir kısmı kullanımdan düşmüş, sonradan ihtiyaçlar doğrultusunda bunlara yenileri eklenmiştir. Zarf-fiillerin yapılarının açıklanması, tarihi gelişim sürecindeki şekil değişiklikleri veya ekin tanımlanması amacıyla zarf-fiil eklerinin ağızlardaki durumunun tespit edilmesi oldukça önemlidir. Bu çalışmada Afganistan Özbek ağızlarında yaşayan zarf-fiil ekleri tespit edilmeye çalışılmış, standart Özbek Türkçesinde yer alan veya almayan zarf-fiil eklerinin varlığı ve anlam alanları tespit edilmeye çalışılmıştır. Zarf-fiil ekleriyle ilgili derlemeler ise Afganistan Özbek dili konularından yapılmıştır. Çalışmamızda ayrıca, standart Özbek yazı dilinde kullanılmayan zarf-fiil ekleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan Özbek Türkçesi, Afganistan Özbek ağızları, zarf-fiil eki, –AytUGän eki.

Verbal Adverb Affixes in Afghanistan Uzbeks Dialects

ABSTRACT: Verbal adverb affixes, which have been used since the first writing manuscripts texts of Turkish, changed as phonetically, morphologically and semantically during the historical periods of Turkish. Some of them have reached today, some have fallen out of use and new ones have been added to them in line of needs. It is important to determine the situation of the affixes in the dialects in order to explain the structure of verbal adverbs, state the form changes in the historical development process or define the affix itself. In this study, it is tried to determine the verbal adverb affixes living in Afghan Uzbek dialect and presence and meaning areas of verbal adverb affixes no matter they are in standard Uzbek Turkish or not. The compilations related to verbal adverb affixes are carried out

* Akdeniz Üni. Edeb. Fak. TDE Böl. savassahin06@hotmail.com

among the speakers of Afghan Uzbeks. In our study, we also tried to determine the verbal adverb affixes which are not used in standard Uzbek written language.

Keywords: Afghan Uzbek Turkish, dialect of Afghanistan Uzbeks, verbal adverb affix, affix of –AytUGän.

Giriş

Karluk, Kıpçak, Oğuz ağzına dayalı Afganistan Özbek diyalektleri bazı ses ve şekil farklılıkları dışında çoğunlukla birbirine benzemektedir. Afganistan Özbek Türkçesi, Afganistan’da bir arada ya da ayrı ayrı bölgelerde yaşayan Özbek, Karluk, Kırgız, Kıpçak, Kazak, Tatar vb. Türk boylarına mensup kişiler tarafından konuşulmaktadır. Afganistan Özbekleri kendi aralarında Karluk, Kıpçak, Çağatay, Kongrat, Katagan Özbekleri diye ayrılır. Tespitlerimize göre, Çağatay denilen Türk topluluğu Kunduz ve Badahşan’da, Kongrat Özbekleri denilen bir boy ise Mezar-ı Şerif çevresinde yaşamaktadır. Çağatay ve Kongrat Özbeklerinin dilleri de büyük oranda Özbek Türkçesine çok yakındır. Tüm bu boylar yoğun olarak Afganistan’ın kuzeyinde yaşamakta ve Özbek Türkçesini konuşmaktadır. Yine Afganistan Özbekleri arasında yaşayan Tatar, Kazak, Kırgız, Kıpçak, Uygur, Karakalpak gibi Türk boylarına mensup kişilerin büyük çoğunluğunun geçmişten beri bir arada yaşadıkları Özbeklerin dillerini konuştuklarını tespit ettik. Bu boylara mensup bazı kişilerin de siyasî vb. sebeplerle kimliklerini gizlediklerini gördük. Afganistan’da Ming, Kıpçak, Katagan, Saray, Möyten, Burge gibi (Barlas 1994:129-139) yüze yakın Özbek boyu yaşamaktadır (Jarring 1939:29). Özbek Türkleri arasında yaşayan Türk boyları, bazı ses ve şekil yapılarının kullanımı konusunda muhafazakâr davranmışlar, dillerindeki bir takım ses ve şekil özelliklerini korumuşlardır.

Bu çalışmanın amacı, Özbek diyalektleriyle ilgili çalışmalara kaynaklık etmektir. Çağdaş Türk lehçeleri alanındaki ağız çalışmaları, tarihî Türk lehçelerinin problemlerinin aydınlatılmasında oldukça önemlidir. Özbek ağızlarından derlediğimiz zarf-fiil ekleri, Afganistan Özbekleri arasında en sık kullanılan zarf-fiil ekleridir. Köylerde yaşayan Özbekler arasında yapılacak olan derlemelerle birlikte, bu sayının çok daha fazla olacağı kanaatindeyiz. Çalışmamıza konu olan malzeme Afganistan’da; Faryab, Cevizcan, Seripul, Samangan, Bağlan, Kunduz, Tahar, Badahşan’da yaşayan ve ana dili Özbek Türkçesi olan Özbekler’den derlenmiştir.

1. Afganistan Özbeklerinin Yaşadığı Coğrafi Alan

Afganistan Özbekleri, yoğun olarak *Katagan* ve *Türkistan* olarak iki coğrafi bölgeye ayrılan Afganistan’ın kuzeyinde yaşamaktadır. Katagan

bölgesi Kunduz, Tahhar ve Badahşan illerini kapsarken, Mezar-ı Şerif'ten Herat'a kadar olan bölge, "Türkistan" olarak bilinmektedir. Katagan'ın merkezi Kunduz, Türkistan'ın merkezi ise Şıbırgan kentidir. Kuzey Afganistan'ı oluşturan (Badahşan'dan Herat'a kadar olan) bölge, 1890'lara kadar Orta Asya'daki Türkistan hanlıklarının (Buhara, Kokand ve Hive hanlıkları) sınırları içinde yer almıştır. Bölge aynı zamanda, Urallar'dan Hindukuş Dağları'na kadar uzanan Büyük Türkistan coğrafyasının güney kısmını teşkil etmektedir. Nitekim, Kuzey Afganistan'ı ülkenin diğer kesimlerinden ayıran Hindukuş Dağları'nın kuzey etekleri halen *Bend-i Türkistan* (Türkistan sınırı) olarak bilinmektedir. Bu yüzden Afganistan'ın kuzeyi, Türkistan olarak adlandırılmıştır.

İki Özbek devleti olan, Timur ve Babür Hanedanı'nın bugünkü Afganistan, Pakistan ve Hindistan'ı kapsayan geniş bir coğrafyaya asırlar boyunca hükmetmesinin sonucu olarak Afganistan coğrafyasında Özbek nüfusu artmıştır.

Özbekler Afganistan'da *Faryab, Cevizcan, Seripul, Samangan, Bağlan, Kunduz, Tahar, Badahşan, Herat, Mezar-ı Şerif ve Kâbil* vilayetlerinde yaşamaktadır. Özbeklerin en yoğun olarak yaşadığı bölge Faryab'dır. Özbekler, Badahşan'da "Argu, Haş, Cırım, Borek, Kişim, Teşkan, Darayım, Yaftal, Varduç, Feyzabad, Şehri-Büzürg, Pamir, Kırı ilçelerinde yaşamaktadırlar. Köken olarak Çunglar, Barek, Rubabiler, Argu ve Tatar kabilelerine mensupturlar. Bölgede ayrıca; Kırgızlar, Kazaklar, Karluklar yaşamaktadır.

Özbekler, Mezar-ı Şerif'te Belh, Çar-bölek, Çimtal, Devletabad, Kelder, Taşkurgan, Kişindi, Marmul, Şolgar, Zoori ve Hayratan ilçelerinde yaşamaktadır. Özbekler, *Cevizcan* vilayetinin merkezi Şebırgan, Akça, Derzab, Feyzabad, Hocadükü, Murdiyan, Kuşdepe ilçelerinin merkezinde ve köylerinde, çoğunlukla Türkmenlerle bir arada yaşamaktadır. Özellikle Mezar-ı Şerif ile Şebırgan'ın bazı köylerinde az da olsa Tatar ve Kazaklara rastladım. Tatar ve Kazakların birçoğu Ekim Devrimin'den sonra, Rus topraklarından kaçarak Afganistan'a göç etmişlerdir. Seripul'un nüfusunun tamamına yakınının Özbek olduğu söylenmektedir. Özbekler; Seripul merkez başta olmak üzere Balkhab, Gosfendi, Sangçarak, Seyyad, Sozma-kala ilçelerinde yaşamaktadır. Özbekler daha kuzeyde Faryab vilayetinin merkezi olmak üzere; Maymana, Almar, Kaysar, Andkhoy, Bilçırak, Devletabad, Gürzivan, Khani Çarbağ, Karamqul, Kurgan ve Şirintagab, Cumabazar, Hiştpu ve Gurzivan ilçelerinde yaşamaktadır. Şunu belirtmek gerekir ki Özbekler yukarıda saydığımız bölgelerin bazılarında sayıca azdır. *Baglan*'da merkez ve Burka ilçesinde Özbekler yaşamaktadır. Bağlan Özbekleri'nin tamamı Kıpçak kökenlidir.

2. Özbek Türkçesinde Zarf-fiil Terimi

“Fiil kök ve gövdelerine getirilen eklerle, geçici zarf oluşturan yapılara zarf-fiil denir.” (Gülsevin 2001:121). “Gerindiumlar şahsa ve zamana bağlanmayan, mücerret bir hareket hâli ifade eden fiil şekilleridir.” (Ergin 2002:338). Zarf-fiiller tek başlarına zarf olarak kullanılabilirdiği gibi yardımcı fiillerin önüne gelerek birleşik fiil yapar.

Zarf-fiiller, gramer kitaplarında genel olarak hareket hâli ifade eden fiil şekilleri olarak tanımlanmış, işlev bakımından ise zarf gibi kullanıldıkları, birtakım yardımcı fiillerle birleşik fiil oluşturdukları bilgisi verilmektedir. Zarf-fiiller, zaman bildirmelerinin yanında sebep de ifade edip, cümlenin sebep bildiren zarf unsuru olarak da görev yapabilmektedir.

Özbek Türkçesi dil bilgisi kitaplarında zarf-fiil için ravişdâş terimi kullanılmıştır. Gerek Türkiye’de gerekse Özbekistan’da yayımlanan Özbek Türkçesi gramerlerinde zarf-fiil eklerinin sayılarında bir değişiklik görülmektedir. Reşetov zarf-fiilleri (ravişdâş) 1. *Şimdiki zaman zarf-fiilleri* (-a, -y) 2. *Geçmiş zaman zarf-fiilleri* (-b, -ib) 3. a. *Vakit (an)zarf-fiilleri* (-Gaç, -Ginça) b. *Maksat zarf-fiilleri*(-Gal, GanI) şeklinde üç gruba ayırmıştır (Reşetov 1961:185). Mirzayev ve arkadaşları zarf-fiilleri *çekimlenen ve çekimlenemeyen* zarf-fiilleri şeklinde iki ana gruba ayırmıştır. Çekimlenebilen zarf-fiiller -b (-Ib), ve -a (y) ekleri ile (bârib, işlab, işlay), çekimlenemeyen zarf-fiil ekleri ise -Gaç, - Gani, -Gunça (*kelginça, çıkkinça, keligani*) ekleridir. Zaman manasına göre ise zarf-fiilleri (ravişdâşları) 1. *Şimdiki zaman zarf-fiilleri* (-a, -y) 2. *Geçmiş zaman zarf-fiilleri* (-b, -ib, -Gaç, -mab, -may, -mas) 3. *Gelecek zaman zarf-fiilleri*(-Ginça, GanI) şeklinde üç gruba ayırmıştır. Sıfat fiillerle yapılan zarf-fiil ekleri ise -Ganga, -Ganda ekleridir (Mirzayev vd. 1966:138-142).

Volkan Coşkun, Özbek Türkçesindeki zarf-fiil eklerini 1. Asıl Zarf-fiil Ekleri (-a,-y, -ärâq, -(i)b, -bân, -gaç, -kâç, -qaç, -gâli, -kâli, -qali, -gâni, -kâni, -qani, -kân, -mäy(in) 2. Zarf-fiil Fonksiyonundaki Birleşik Fiiller (-ärdä, -gänçä, -känçä, -qançä, -gändä, -kändä, -qandä, -gän, -gängä, -kängä, -kängä, -qangä, -günçä, -künçä, -qunçä, -mäsdän) şeklinde iki ana başlık altında toplamıştır (Coşkun, 2000:193-200).

Hüseyin Yıldırım, -a, -y, -mAy, -b, -ib, -gach, -kach, -qach, -ganda, -gani, -kani, -qani, -qani, -gali, -gudek, -gudek, -guncha, -kan, -masdan eklerinin zarf-fiil ekleri olarak kullanıldığı bilgisini verir. Yıldırım, diğer araştırmacılardan farklı olarak -gudek, -gudek (kelgudek “gelirse”, yetgudek “ulaşırsa”) zarf-fiil ekinin kullanıldığını söylemiştir (Yıldırım 2012:234-237). Rıdvan Öztürk, diğer araştırmacılardan farklı olarak -dikça anlamındaki -gän sarı yapısını zarf-fiil eki olarak gösterir (Öztürk,

2005:84). Afganistan Özbek Türkçesi ağızlarında tespit edebildiğimiz zarf-fiil eklerini basit, birleşik zarf-fiiller şeklinde iki ana başlık altında toplanılarak incelendi.

2.1. Basit Yapılı Zarf-Fiiller

2.1.1. –(I)b (Ip, -madan/-meden, -dığında/-diğinde, -kan/-kän): Özbek Türkçesinde en sık kullanılan zarf-fiil eki olan –Ib, önceden başlayıp şu anda devam etmekte olan hareketi ifade eden fiiller (gapirib yubar-) oluşturmakla birlikte, iki fiili birleştirmekte (âlib kel-) kullanılır. Ekin olumsuz şekli ise –mäy'dir (Rahmatullayev 2010:194). Selahattin Tolkun ekin ikilemelerde kullanıldığını belirterek; –p, –IncA, –DIğIndA, –DIktAn sonra, –mAsInA rağmen, –DIğI için, –DIğIndAn, –mAyA, –mAk için, –DIğI halde, –AsIyA, –IncAyA kadar, –mAkIA, –ArAk, –mAktAn anlamlarında kullanımını tespit etmiştir (Tolkun 2009:113-117). Ünsüzle biten fiil tabanlarına gelen bu ek, Eski Türkçeden beri Türkçenin her döneminde oldukça sık kullanıldığı gibi Afganistan Özbek ağızlarında da oldukça sık kullanılmaktadır: *ketib* “gidip” *körüb* “görüp”, *karıştırırb* “karıştırıp” *bakıb* “bakıp”, *görüştirib* “görüştürüp”, *uhlab* “uyuyup” vb.

Tahar ve Badahşan Özbekleri arasında –Ib zarf-fiil eki, –madan/-meden, –dığında/-diğinde, –kan/-kän anlamlarında kullanılmaktadır: *Su içmeyip törkeldin*. “Su içmeden kalktın.”

Men kelip onu kördüm. “Ben onu geldiğimde gördüm.”

Men oturup koşug ayttım. “Ben otururken şarkı söyledim.”

2.1.2. –A: –A zarf-fiil eki ile meydana getirilen ikilemelerle, hareketin uzun süreden beri devam ettiği ve sürekli (Öztürk, 1997:230) olduğu bildirilmektedir. Afgan Özbek ağızlarında ikilemelerde oldukça sık kullanılmaktadır: oyla oyla “düşüne düşüne”, köre köre “göre, göre”, kete kete “gide gide”, oka, oka “okuya okuya”, ciye ciye “yiye yiye” vb. *Şu kitabdı oka oka canım çıktı*. “Şu kitabı okuya okuya canım çıktı.”

2.1.3. –U: Türkçede eskiden beri kullanılan bu ekin, zamanla kullanım alanını daraltmış ve çağdaş Türk yazı dillerinde yalnızca birkaç birleşik fiil kullanımında kalmıştır (Karaağaç 2013:381). Zeynep Korkmaz Eski Anadolu Türkçesinde –U zarf fiil ekinin –A zarf-fiilinin etkisi altında, Türkiye Türkçesi dönemine kadar gelmeden eriyip kaybolduğu bilgisini verir (Korkmaz 2007:984). Jean Deny, bu ekin Eski Osmanlıcada ikilemelerde kullanıldığı (müleyü müleyü “meleye meleye”, kesilü kesilü “kesile kesile”), istisna olarak günümüze ulaştığını (sürünü sürünü) söylemiştir (Deny 2012:779). –U zarf-fiil eki –A eki gibi ağızlarda çok sık ikilemelerde

oldukça sık kullanılmaktadır: körü körü “göre göre”, oku oku “okuya okuya” vb.

2.1.4. –mAy (-madan/-meden): -may, -mey, -mây eki, olumsuz anlamlı zarf-fiiller türetir (Öztürk, 1997:235). Afgan Özbek ağızlarında oldukça sık kullanılan bir zarf-fiil ekidir: *çıkmay* “çıkmadan” *ketmây* “gitmeden”, *almay* “almadan”, *körmây* “görmeden”, *bilmây* “bilmeden” *Seni körmây keldim*. “Seni görmeden geldim.” *Barmay sizi köremen*. “Gitmeden sizi göreceğim.” *Tuz almay keldim*. “Tuz almadan geldim.”

2.2. Birleşik Yapılı Zarf-Fiiller

2.2.1. –GİÇA (-dıġı, diġi kadar/-ınca, ince, diġında):-GİÇA/-GUÇA/-KUÇA eki Türkçedeki –GİNÇA ekinden farklı bir zarf-fiil ekidir. Erdem Uçar, “Eski Türkçe –gİNÇA Zarf-fiil Ekinin Kökeni Üzerine” adlı makalesinde –GİNÇA zarf-fiil ekinin –GUÇA zarf-fiil ekinden farklı olduğunu belirterek –GUÇA’nın zarf-fiili eki vasfını Eski Türkçe döneminde kazandığını ve zarf-fiil eki kullanımının Karahanlı ve Harezmi Türkçesi dönemlerinde de devam ettiğini belirtmiştir: *yégüçe, keygüçe malım bar* (Al-Rabghūzī:161) (Uçar 2012:48-49). Ek, Çağatay Türkçesinde –dikçe, -acak kadar anlamlarında kullanılmıştır: *köz açıp baġ-kuca* “göz açıp bakacak kadar”, *tol-ġuça peymānum* “kadehim doldukça” (Argunşah 2013:155). –GİÇA/-GUÇA zarf-fiil eki Kırgız Türkçesinde de –A kadar anlamı veren bir zarf-fiil eki olarak sık kullanılmaktadır. (Çengel 2005:316). Uygur Türkçesinde –ġıça/-ġiçe, -ġiçe/-kiçe şeklinde kullanılan ekin ilk hecesinde Özbek Türkçesindeki gibi yalnızca dar ünlü bulunur (Öztürk 1997:234). . –GİÇ ekinin Afganistan Özbek Türkçesinde sıfat olarak kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır (korkıtkıç it “korkutucu it”)

–GİÇA zarf-fiil eki *-dıġı, diġi kadar/-ınca, ince, -dıġında* manalarında da kullanılmaktadır: *Men öye ketkiçe dostumu kördim*. “Ben eve gidince dostumu gördüm.” *Men ketkiçe Ali otagımga keldi*. “Ben gittiğim sırada Ali odama geldi.” *Biz barginçe olar keldi*. “Biz gidinceye kadar onlar geldi.”

–GİÇA zarf-fiil eki, zaman eki olarak da kullanılabilenekte, ekin gelecek ve şimdiki zamanın hikâye çekimlerinde oldukça sık kullanıldığı, yani bir kip eki vazifesi gördüğü tespit edilmiştir: *mingiçediñ* “biniyordun”, *ketkiçediñ* “gidiyordun”, *kalġiçediñ* “kalyordun” *yegiçedi* “yiyordu, yemişti” *Men Kabilge kelġiçediñ fakat bir kıynlıġ tapıldı*. “Ben Kabil’e gelecektim fakat sıkıntı çıktı.” *Ali kitab okıġiçedi*. “Ali kitap okuyacaktı.”

2.2.2. –GAnÇA (-e kadar, -ınca/-ince): -GAn ekinin –çe eşitlik eki ile oluşturduğu yapı, temel cümledeki eylemle aynı anda gerçekleşen ya da onun tarzını belirten zarf-fiiller kurar (Gültekin 2010:1446). -Gan sıfat-fiil eki ile –ça eşitlik hâli ekinin birleşmesiyle oluşan bu zarf-fiil ekinin Afganistan Özbek ağızlarında oldukça işlek bir kullanımı vardır. Bu ek, Türkiye Türkçesinde yüklemi zaman bakımından sınırlama göreviyle kullanımının yanında, - incaya kadar, -dığı kadar, -ana kadar - ene kadar anlamlarıyla yüklem bildirdiği hareketin başlanmasına veya bitirilmesine kadar olan süreci ifade eden zaman zarfı görevinde de kullanılır. Türkiye Türkçesindeki bu kullanımın Özbek Türkçesiyle de ortaklık gösterdiği görülür. Bu ek günümüz standart Özbek Türkçesinde –ArAk, -Ip, -dığı kadar, -dİğİnDA, -dİğİnDAn beri, -dİkÇA anlamlarında kullanılmaktadır (Yavuz 2010-1973-1975). *öye bargençe* “eve gidince, eve gidene kadar”, *öyden kelgençe* “evden gelince, evden gelinceye kadar”, *körgeñçe* “görünce, görünceye kadar” *Anam bazardan kaytgança nanımdı halas kıldım.* “Annem pazardan dönene kadar yemeğimi bitirdim.” *Taşkarge çıkgança yagmur başladı.* “Dışarı çıkınca yağmur başladı.”

Seripul Özbek ağzında -GAn ekinin, sınırlama eki -Geçe ile birleşerek gerçekleştirdiği yapı ise temel cümledeki eylemin zamansal sınırını gösterir: *Men kegengeçe táxtagin! —ben gelene kadar bekle* (Gültekin, 2010:1447). Menges’in derlemelerinde de –Geçe zarf-fiil ekinin zamansal sınırlama işlevinde kullanıldığını görüyoruz: yigirmä küngäçä ärgä tägmädi “yirmi güne kadar erkeğe değmedi (Menges 1933: 14).

2.2.3 -GAngA (-dığında/-diğinde, -ınca/-ince): Ek, geniş ve şimdiki zaman ifade eden –gAn sıfat-fiil ekiyle, –gA bulunma hâli ekinin kurulmuştur. –gA ekinin yönelme hâli eki olduğu düşünülebilir ama bu ek Afganistan’da yaşayan Karluk ve Kıpçak kökenli Özbekler arasında –dA ile birlikte çok sık kullanılan bulunma hâli ekidir. Ek, Kıpçak (Güner, 2013:340) ve Çağatay Türkçesindeki (Argunşah 2013:155) –GAndA, -KAndA ekleriyle aynı görevdedir. Ek Özbek ağızlarında olduğu gibi aynı anlamıyla Uygur Türkçesi’nde de varlığını sürdürmektedir (Öztürk 1997:242). Özbek Türkçesinde, *amaç bildiren zarf-fiil yan cümlecikleri de kurar* (Gültekin 2011:120). Afganistan Özbek ağızlarında, -GAngA zarf-fiil ekinin iyelik ekli şekli de kullanılır: *Men gepirgen(im)ge o köp hafa boldi.* “Ben konuştuğumda çok üzüldü.” *Sen gelgenge men çay içiydim.* “Sen geldiğinde ben çay içiyordum.” Bu yapı da işi yapan belirtmek istenirse –gAn ekiyle +gA ekinin arasına iyelik ekleri getirilir (Gültekin 2006: 53).

2.2.4. –GAndA (-mca/-ince/-kAn): Ek, –gAn sıfat-fiil ekiyle, –dA bulunma hâli ekinden kurulmuştur. –GangA zarf-fiil ekiyle aynı görevdedir. Ekin tarihi gelişimine bakıldığında, Harezmi Türkçesi döneminde -ğanda / -gende, -qanda / -kende; Kıpçak Türkçesi döneminde -ğanda / -gende, -qanda / -kende, - anda / -ende; Çağatay Türkçesi döneminde -ğanda / -gende, -qanda / -kende; Eski Anadolu Türkçesi döneminde -anda / -ende şeklinde kullanımlarının olduğu görülmektedir (Yavuz 1982: 2010). Ek Afganistan Özbek ağzında hem iyelik ekli biçimi hem de iyelik eki almamış haliyle kullanılır: kelgenimde “geldiğimde, gelince”, körgeñiñge “gördüğünde”, körgeñinizge “gördüğünüzde”, uraganimde “vurduğumda” vb. *Men bargandä omi kördüm.* “Men giderken onu gördüm.” *Men su içe yatırgände tamagımga kaldı.* “Ben su içerken boğazımda kaldı. *Başımıduvarga urganda başı kanadı.* “Başımı duvara vurduğunda başı kanadı.” *Siz başka bir şehirge köçgeñinizde biz köp gamgin boldik.* “Siz başka bir şehre göçtüğünüzde biz çok üzüldük.”

2.2.5. –ArDA, -IrdA (-dığında/ -diğinde): Ek, –Ar/-Ir geniş zaman sıfat-fiil ekiyle, –dA bulunma hâli ekinin birleşmesinden oluşmuştur. Çağatay Türkçesinde –ArDA, -UrDA, -rdA şeklinde türevleri mevcuttur. Çağatay Türkçesinde ek, -ırken, -ınca (Argunşah 2013:153), Harezmi Türkçesi dönemine âit Mu’înü’l-Mür’id’de –ArDA, -UrDA, -rdA, -yUrDA şekilleriyle kullanılmıştır (Toparlı vd. 2008: 83-84). Harezmi ve Çağatay Türkçesinde sık kullanılan bu zarf-fiil eki, Afganistan Özbek ağzlarında –dığında, -diğinde anlamında zarf-fiil eki yapmaktadır: *kelirde* “geldiğinde”, *körerde* “gördüğünde”, *kelirde* “geldiğinde”, *alurda* “aldığında” vb.

2.2.6. –AytUGän (-kan/-ken, -dığı/-diği sırada, -dığında/-diğinde): Tolkun, är- ekinin yerini büyük ölçüde –ädigän/-ydidän ve –(u/â)vçi gibi diğer sıfat-fiil eklerine bıraktığını belirterek, bu zarf-fiil ekini –(â)r+edat tarzındaki zarf-fiiller başlığı altında incelemiştir (Tolkun 2009:215). Serebrennikov ise -aturğan göstericisi, şimdiki zaman sıfat fiilinden oluşan basit geçmiş zaman modelinin, bir grup Türk yazı dilinde, özellikle de Nogay grubu dillerinde bulunduğunu (–aturğan, -atağan, -atığan, -atın vb.) söyleyerek, ekin yapısının -a şimdiki zaman göstericisi +turğan+tur- “durmak, olmak” fiili ile –ğan sıfat-fiil ekinden kurulduğunu açıklamıştır (Serebrennikov vd. 2011:158). Özbek Türkçesinde –ädigen, - (y)didän yaygın olarak gelecek zaman sıfat-fiil eki olarak kullanılmaktadır (Atak 2004: 61). Rıdvan Öztürk, –diğan ekini; tur- yardımcı fiiliyle, gän öğrenilen geçmiş zaman ekinin kaynaşıp birleşmesiyle oluştuğunu söylemiştir (Öztürk 1997:226). *Keteytuganga kördim* “giderken gördüm.” *Men çay içeytiganda Faruk keldi.* “Çay içtiğim sırada Faruk geldi.” Tahar ve

Badahşan Özbek ağızlarında ek *-Aytikän, -Atigän* şeklinde (ciyätigen “yediginde”) kullanılmaktadır. *-AytUGän* zarf-fiil eki, aynı zamanda kip eki olarak da kullanılır: *yätaytugandı* “yatıyordu” *ketetgandı* “gidiyordu”, *iyätügan* “yiyormuş” vb.

2.2.7. -A yatkAndA/ -A yatkAnge (-dığında/-diğinde, -kan/-ken): Ek, -A zarf-fiil ekli bir fiil ile yat- yardımcı fiiline, -GAn sıfat-fiil eki ve -dA bulunma hâli ekinin eklenmesiyle kurulmuştur: *Men ketyatkände onu kördim.* “Ben gelirken onu gördüm.” *Ben köreyatkände o kolumdan aldı.* “Ben onu gördüğümde elimden aldı.” *Mezdi kötereyatkänge belim ağrıdı.* “Masayı kaldırdığımda belim ağrıdı.” *Men koşuk eşiteyatkende yağmır yağdı* “Men şarkı dinlerken yağmur yağıyordu.”

2.2.8. -GAndIn soñ/-GAndAn soñ (-dıktan sonra/-dikten sonra) Ek –gan sıfat fiil eki ile dIn ayrılma hâli ekinin birleşmesinden oluşan yapıya soñ edatının eklenmesiyle kurulmuştur: *Sen kelgenden soñ o ketti.* “Sen geldikten sonra o gitti.” *Men mektubdı yazgandan soñ aş yedim.* “Ben mektup yazdıktan sonra yemek yedim.” *Savolge cevab bergenden keyin, üstadım tebrig aytdı.* “Soruya cevap verdikten sonra öğretmenim tebrik etti.” *Devay yegenimden keyin yahşı boldum.* “İlaç içtikten sonra iyileştim.”

2.2.9. -mAkça (-ınca/-ince, -A kadar): Leylâ Karahan, “Anadolu Ağızlarında Kullanılan Bazı Zarf-Fiil Ekleri” adlı makalesinde, isim fiil eklerine getirilen eklerin yardımıyla da zarf-fiil yapılabileceğini belirtmiştir (-maca, -mada, -makda, -ışdağa vb.) (Karahan 2011: 346). Bu zarf-fiil eki isim-fiil –mak, -mek eki ile –ça eşitlik hâli ekinin birleşmesiyle kurulmuştur. Gramer kitaplarında rastlamadığımız bu zarf-fiil ekinin Tahar vilayetinde kullanıldığı tespit edilmiştir: *almâkça* “alınca” *barmâkça* “varınca”, *kelmâkçe* “gelinceye kadar” vb. *Men barmâkça hiç kimdi örge körmedim.* “Ben oraya gidince hiç kimseyi görmedim.” *Men nandı yemâkçe olar ketti.* “Ben yemeği yiyince onlar gitti.” *Men mektubdı yazmâkçe sen kütgiñ.* “Ben mektubu yazana kadar sen bekle.” *Okul açılmâkça yine kelemen.* “Okul açıldığında yine geleceğim.”

2.2.10. -GInça (-ınca/-ince, -A kadar, -dığında/-diğinde) : Eski Türkçede –ınca, -dığı müddetçe, -ıncaya kadar manalarında (Gabain 2007: 87) kullanılan, Kutadgu Bilig’de örneklerine çok az rastlanan bu ek, daha çok olumsuz fiil gövdelerine gelerek bugünkü –dıkça/-dikçe manasını verir. Ahmet B. Ercilasun ekin –ğın/-gin fiilden isim yapma ekiyle –ça/-çe eşitlik ekinin birleşmesiyle yapıldığını ifade etmiştir (Ercilasun: 1984: 184). Mirzayev bu ekin, –Gan sıfat fiil ekinin ünlüsünün daralmasıyla –Gın olduğunu savunur (Mirzayev vd., 1966: 141). Harezmi Türkçesinde –Gınça, -GUNça, -Kunça>ınça şeklinde örnekleri tespit edilen ek (Ata

2002:90). Kıpçak ağızlarında ekin başındaki –g sesi kimi zaman düşürülür: Covun *covınça* içgerge kirdim. “Yağmur yağınca içeri girdim.” Aysu Ata (Ata 2002: 90). Çağatay Türkçesinde –ğünça, –günçe şeklinde kullanılmıştır. Günümüzde ise Çuvaş, Kırgız, Tatar, Başkurt, Karakalpak, Nogay Türkçeleri gibi daha birçok lehçede kullanılan, oldukça işlek bir zarf-fiil ekidir (Hünerli 2012). Ek Özbek ağızlarında zaman bildirme, kimi zaman da zamanı sınırlandırma işlevlerinde kullanılmaktadır: *Men kelginçä siz yatudinüz* “Ben geldiğimde siz uyuyordunuz.” *Men kelginçe* o ketti. “Ben gelince o gitti.” *Yagmur yagginçä içgerge kirdim*. “Yağmur yağınca içeri girdim.” *O uxlagınça üstige körpe tayladım*. “O uyuyunca üzerine yorgan örttüm.”

Menges’in derlemelerinde konuşma dilinde, kimi yerde –Gunça ekindeki –n sesinin düşürüldüğünü görüyoruz: namaz qılguça “namaz kılınca”, aldurguça “aldırınca” (Menges 1933: 8-10).

2.2.11. –GAnI (-mAk için): Bu ek, Eski Türkçedeki –mAk için anlamını veren –gAlI/-AlI zarf-fiil ekiyle (Ercilasun 2015: 186) aynı görevdedir. Ek Çağatay Türkçesinde –GalI, –KalI şeklinde sebep ve zaman işlevleriyle kullanılmıştır (Argunşah, 2013: 154). Özbek Türkçesinde de ekin zaman ve sebep olmak üzere iki fonksiyonu olduğundan bahsedilmiştir (Mirzayev vd., 1966: 138-142). Ek Afganistan Özbek ağızlarında, yalnızca amaç işleviyle kullanılmaktadır: *Seni körgeni keldim*. “Seni görmek için geldim.” *Sebzi yıqkâni keldim*. “Sebze toplamak için keldim.” *Hediye âlgâni için keteyatmen*. “Hediye almak için gidiyorum.” *Öltürgâni* geldim. “Öldürmek için geldim.” *Satkâni bâzarge kettim*. “Satmak için pazara geldim.”

2.2.12. –ArgA, -IrgA(-mak/-mek için, -ınca, -ince, -dığında, -diğінде): Kıpçak Türkçesinde –Ar, –Ur sıfat-fiil eklerinin –GA yönelme hâli ekiyle kalıplaşmasıyla kurulan bu zarf-fiil ekinin, çoğunlukla yüklemi sebep bakımından tamamlayan bir işlevi vardır. Eklendiği fiile –mAk için anlamı katar (Güner, 2013: 336). –IrgA zarf-fiil eki Tatar (Öner 2007: 727), Başkurt (Keskin 2004: 141), Altay (Dilek 2007: 1067) ve Tuva Türkçesinde –mAk için anlamında kullanılmaktadır. Afganistan Özbek ağızlarında ise tıpkı Kıpçak ve Tatar Türkçesinde olduğu gibi –mak/-mek için anlamında hareketin sebebini gösteren zarf-fiil eki olarak kullanılabilirdiği gibi –ınca, –ince, –dığında, –diğінде anlamlarında da cümlede zaman zarfı yapabilmektedir: *tikerge* “dikmek için”, *âlrge* “almak için”, *körerge* “görmek için”, *bilirge* “bilmek için” vb. *Onı körerge müşkülümni aytaman*. “Onu görünce sıkıntımı anlatacağım.” *Men souk suw içerge bogzım agrıydı*. “Ben soğuk su içtiğimde boğazım ağrıyordu.”

2.2.13. -GAN+iyelik eki+çä (-dığı, -diği kadar/-A kadar): Bu ek, –gAn sıfat-fiil ekine, iyelik ekleri ve –çA eşitlik hâli ekinin eklenmesiyle kurulmuştur: *Bilgeniñçä gepir*. “Bildiğin kadar konuş.” *Men kelegenimçe kütiptur*. “Ben gelene kadar bekle.”

2.2.14. -dİçA (-dığında/-diğinde, -ınca/-ince): Bu ekin ilk şekli muhtemeldir ki Kıpçak Türkçesindeki görülen geçmiş zaman eki ve çağ “çağ, zaman” kelimesinin birleşmesinden kurulmuş ve eklendiği fiile –ınca, dığı zaman anlamlarını veren –dİçAç (Güner 2013: 337) ekidir. Hem Karluk hem de Kıpçak ağızlarında görülen bu ek Kıpçak Türkçesinde örneklerini gördüğümüz –dİçAç zarf-fiil ekinin sonundaki –ğ sesinin düşmesiyle günümüzde Afganistan Özbek ağızlarında varlığını sürdürmektedir: *aytdıça* “söylediğinde, söyleyince”, *keldiçe* “gelince, geldiğinde”, *aldıça* “aldığında, alınca”, *kördüçe* “gördüğünde”, *boldıça* “olduğunda, olunca” vb. Ek iyelik ekiyle birlikte de kullanılabilir: *Siz keldiñizçe biz köp sevindik*. “Siz geldiğinizde biz çok mutlu olduk.” *Sen ayagıñdı sınırdıñça men köp gamgin boldum*. “Sen ayağını kırınca ben çok üzüldüm.” Ek, Tahar Kıpçakları arasında geçmiş zaman eki olarak da kullanılmaktadır: *Men onu kördümçä*. “Ben onu gördüm.” *Siz onu kördüniñizçe*. “Siz onu görmüşsünüz.”

2.2.15. –makDAn (-madan/meden önce, -diktan sonra): Ek, isim fiil eki –mak ve –DAn ayrılma hâli ekinin birleşmesiyle yapılır: *Barma-maktan seni körsem* “Gitmeden önce seni görsem” *Almamaktan senge körsetemen* “Almadan sana göstereceğim.” *Onu bakmaktan soñra keldim*. “Onu gördükten sonra geldim.”

2.2.16. -mAsDAn (-madan/-meden, -madan/-meden önce, -dığında/-diğinde) : Bu zarf-fiil eki –mAs sıfat-fiil eki ile –DAn ayrılma hâli ekinin birleşmesinden kurulmuştur. Ağızlarda ekin –mAsA şekli de görülmektedir. Afganistan Özbek ağızlarında –n sesi genel olarak düşmeye müsait bir sestir. Bu zarf-fiil eki, Afganistan Özbek ağızlarında oldukça sık kullanılmaktadır. Körmesden “görmeden”, bilmesden “bilmeden”, çıkmasdan “çıkmadan” vb. *Seni körmäsden* ketmiymen “Seni görmeden gitmiyorum.”, *Anam men ders okumasdan* üyden çıkarmadı. “Annem ben ders çalışmadan beni dışarı çıkarmadı”.

Özbekistan yazı dilinde –madan/-mayıp anlamlarını karşılayan bu zarf-fiil eki (Yıldırım 2012: 237) Afganistan Özbek ağızlarında –dığında/-diğinde anlamlarında da kullanılmaktadır: *Sen Kabilge kelmesde menga kitabdı alıp kel*. “Sen Kabil’e geldiğinde bana kitabı alıp gel.” *Taşkarı çık-*

mastan üstünge kalın kiyiñ. “Dışarı çıkmadan önce üstünü sıkı giyin.” Üyge *kelmesten* gatık alıp kel. “Eve gelmeden önce yoğurt alıp gel.” *Körmesden* aldım. “Görmeden aldım.”

2.2.17. -mAdAn: Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinin –mAdIn zarf-fiilindeki ses değişimiyle (-madın>-mAdAn) oluşmuş olab bu ek asıl fiildeki hareketin, zarf-fiilin gösterdiği hareketten daha önce gerçekleştiğini bildirir (Korkmaz 2005: 1011). Eski Türkçeden beri Uygur metinleri de dâhil Harezmi, Karahanlı dönemlerinde kullanılmış olan bu ek hem zaman hem de durum bildirir. Türkiye, Azerbaycan, Türkmen, Kazak, Karakalpak, Nogay, Altay, Kırgız, Kırım, Hakas ve Çuvaş Türkçelerinde (Karaağaç 2013:386-387) küçük ses değişiklikleriyle örnekleri görülen bu ek standart Özbek Türkçesinde görülmektedir. Afganistan Özbek ağızlarında –madan, -meden anlamını karşılayan –mAsDAn eki daha sık kullanılır: *kelmeden, kaçmadan, körmeden, vurmadan, körmeden* vb. *Men kelmadan sen ketme.* “Ben gelmeden sen gitme.” *Üzini yuwmadan çay içme.* “Yüzünün yıkamadan çay içme.” *Balaları yatgırmadan yatmadı.* “Çocukları uyutmadan yatmadı.”

2.2.18. -mAyIb (-madan/-meden): Olumsuzluk bildiren bu zarf fiil eki, -mAy eki ile -ib zarf-fiil ekinin birleşmesiyle kurulmuş olup –madan, -meden anlamını verir: *Onu körmeuib kelme.* “Onu görmeden gelme.” *Kitabdı okumayıb kelme.* “Kitabı okumadan gelme.”

2.2.19. –mAdIn (-madan/-meden): Bu zarf-fiil eki -mA olumsuzluk eki ile –dIn ayrılma hâli ekinin birleşmesinden kurulmuştur. Harezmi Türkçesinde –madan, -meden anlamlarında kullanılır (Ata 2002: 91). *Sen kelmedin biz sofranı hazırladık.* “Sen gelmeden önce biz sofrayı hazırladık.” Sofradan su içmedin sofradan törköldin. “Su içmeden sofradan kalktı.” *Kitablardı almadın gitti.* “Kitapları almadan gitti.”

SONUÇ

Afganistan Özbek ağızlarında kullanılan zarf-fiil ekleri, genel olarak standart Özbek Türkçesi yazı diline benzemekle birlikte Özbek Türkçesi yazı dilinde görülmeyen zarf-fiil ekleri de bulunmaktadır. Afganistan’da Özbek Türkçesini genel olarak Tatar, Karluk, Kıpçak gibi Türk boylarına mensup kişiler konuşmaktadır. Bu boylar aynı dili kullanmakla birlikte, bölgeden bölgeye değişen farklı zarf-fiil ekleri de bulunmaktadır. Eski Türkçeden beri, özellikle Çağatay yazı dilinde kullanılan birçok zarf-fiil ekinin bugün de canlı bir şekilde yaşadığı görülmektedir (-ArgA, -IrgA, –mAdIn, –GAnI vb.) Standart Özbek yazı dilinde görülmeyen -mAdAn zarf-fiil ekinin bugün Afganistan Özbek ağızlarında örnekleri tespit edilmiştir.

İsim fiil ve –ça, –çe eşitlik hâli eklerinden oluşan -makça/mekçe (-mca/ince, -a kadar) eki yalnızca Afganistan Özbek ağızlarında görülmektedir. Tahar ve Badahşan Özbekleri arasında –ib zarf-fiil eki, -*madan/-meden*, -*dığında/-diğinde*, -*kan/-ken* anlamlarında kullanılmaktadır.

Tur- yardımcı fiiliyle, -gän geçmiş zaman ekinden gelişen –AytUGän (-kan/-ken, -dığı/-diği sırada, -diğında/-diğinde), Karluk hem de Kıpçak ağızlarında görülen bu ek –Kıpçak Türkçesinde örneklerini gördüğümüz –dİÇAğ zarf-fiil ekinin sonundaki –ğ sesinin düşmesiyle oluşan –dıça, diçe zarf-fiil eklerine standart Özbek yazı dilinde rastlanmamıştır.

-dİÇA, -GİÇA, –*AytUGän* zarf-fiil eklerinin hem zaman eki hem de zarf-fiil eki olarak da kullanıldığı tespit edilmiştir.

KISALTMALAR ve İŞARETLER

A: a ve e harfini gösterir.

â: açık e sesi.

U: u ve ü harfini gösterir.

ğ: kalın g sesi.

I: ı ve i harfini gösterir.

ñ: nazal n sesi.

â: a-o arası bir sestir.

KAYNAKÇA

- ARGUNŞAH, Mustafa (2013), *Çağatay Türkçesi*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- ATA, Aysu (2002), *Harezm-Altın Ordu Türkçesi*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizi:36, Kitap Matbaası, İstanbul.
- ATAK H. Şule (2004), *Özbek Türkçesinde Sıfat-Fiil ve Zarf-Fiiller*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.
- BARLAS, K. (1994), “Afganistan Türklerinin Dünü ve Bugünü” Türk Kültürü (371), s.129-139, Ankara:TAKE.
- COŞKUN, Volkan (2000), *Özbek Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları, Ankara.
- ÇENGEL, Hülya K. (2005), *Kırgız Türkçesi Grameri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- DENY, Jean (2012), *Türk Dil Bilgisi*, (Çev. Ali Ulvi Elöve) Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- DİLEK, Figen Güner (2007), *Altay Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri (Ed. Ahmet Bican Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (1984), *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.

- ERGİN, Muharrem (2002), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul.
- GÜLSEVİN, Güler (2001), “Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf- Fiiller”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. II, S. 2, Şubat, Afyon, s. 125-144.
- GÜLTEKİN, Mevlüt (2006), *Asiyabad’dan Özbek Türkçesi Metinleri*, Net-Pa Yayınları, Niğde.
- _____(2010), “Afgan Özbekçesinin Seripul Ağzında –GAn Eki”, (Çev. Esra Yavuz), *Turkish Studies*, Sayı:5-1, s.1438-1451.
- _____(2011), “Kırgız Türkçesinde Zarf-Filler ve Türkiye Türkçesi Karşılıkları Üzerine Bir Araştırma”, *TÜBAR-XXX-/2011-Güz* s.99-126.
- GÜNER, Galip (2013), *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- HÜNERLİ, Bülent (2012), “-(G)X(n)CA} Zarf-Fiilinin Farklı Bir İşlevi Üzerine Sistematik Olarak Karşıtlık, Kıyaslama Bildirme”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: ½, s. 1-14.
- JARRING, Gunnar (1939), *On The Distribution of Tribes In Afghanistan*, Lunds Universitets, Arsskrift N. F. Avd. 1. B. D. 35, Lund Printed.
- KARAAĞAÇ, Günay (2013), *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KARAHAN, Leylâ (2011), *Anadolu Ağzlarını Sınıflandırmada Kullanılabilecek Bazı Ölçüler*, Akçağ Yayınları, s. 341-344, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (2005), “Türkiye Türkçesindeki –madan/-meden, <-madın<-medin Zarf-Fiil (Gerindium) Ekinin Yapısı Üzerine”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, s.151-159.
- _____(2007), *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara.
- MENGES, DR. Karl (1933), *Volksundlichte Texte Aus Ost-Türkistan*, Berlin:Verlag Der Akademie Der Wissenschaften.
- MİRZAYEV, M., USMANOV S., RASULOV İ. (1966), *Üzbek Tili*, Ukituvçi Naşriyoti, Taşkent.
- ÖNER, Mustafa (2007), *Tatar Türkçesi. Türk Lehçeleri Grameri*, (Ed.Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara.
- ÖZTÜRK, Rıdvan (1997), *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil*, TDK Yayınları, Ankara.
- _____(2005), *Özbek Türkçesi El Kitabı*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.
- RAHMATULLAYEV, Şavkat (2010), *Hozirgi Adabiy Üzbek Tili*, Mumtoz So’z, Toşkent.

- REŞETOV, B., B. (1961), *Osnovi Fonetiki Morfologiy i Sintaksisa Uzbekskogo Yazıka*, Gosudarstvennoye İzdatelstvo Sredniyaya i Vıssşaya Şkola, Taşkent.
- SEREBRENNİKOV, B. A., GADJİEVA, N.Z. (2013), *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Grameri* (Çev. Tefik Hacıyev, Mustafa Öner), TDK Yayınları, Ankara.
- TOPARLI, R., ARGUNŞAH, M. (2008), *Mu'inü'l-Mür'id*, TDK Yayınları, Ankara.
- UÇAR, Erdem (2012) "Eski Türkçe –gInçA Zarf-Fiil Ekinin Kökeni Üzerine", *Gazi Türkiyat*, Güz 2012/11, s.47-52.
- YAVUZ, Esra (2010), "Said Ahmad'ın Ufq Romanı Esasında Özbek Türkçesinde -GAn Ekiyle Yapılan Zarf-fiiller" *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5/3 Yaz. S. 1970- s.1970-2001.
- YILDIRIM, Hüseyin (2012), *Özbek Türkçesi*, Gazi Kitabevi, Ankara.

